

Политологията и нейното място в общите науки

1. Развитие на политиката и политологията в древността

Понятието “политика” е свързано с гръцката дума “politika”, което на български се превежда “това, което се отнася за държавата”. Това всъщност е заглавието на теоретичен трактат, написан от Аристотел.

Друга важна личност, допринесла за развитието на демократичната политическа система в Древна Гърция е Хипократ от Милиет. Известен е със съчинението си “Гръцкият град”. В това свое съчинение той развива ценни идеи за политическата урбанистика, социалната архитектура, организацията на селищните системи. В това свое съчинение той за първи път лансира идеята, че политиката трябва да се съобразява със селищното устройство, а също така да предвижда промените, които могат да настъпят в него при практическото реализиране на определени политически идеи.

Заслуга на древногръцките философи е и тяхната идея, че политиката се реализира по-лесно и по-успешно чрез закони. Горещ защитник на тази идея е Перикъл. В спора си с Алсидиад той изтъква, че много по-лесно се управлява държава чрез закони, които всички граждани са длъжни да спазват. Успехите са незначителни, когато гражданите се насилват да изпълняват задължения по волята на тираните. На древногръцките философи принадлежи и идеята за типология на обществените устройства. Тези идеи лансира Платон в книгата си “Държавата”. В тази книга той прави обстоен анализ на обществената структура на държавите с отрицателна форма на управление. Според него това са тиранията, олигархията, демокрацията и тимокрацията. За него “тимокрация е държава на съперничество и честолюбие”. Според Платон демокрацията се установява, когато бедните вземат властта от богатите. Демокрацията се установява или чрез силата на оръжието, или чрез внушаване на страх в противника.

Древногръцката политическа мисъл дава интелектуални подтици за развитието на римската политическа и правна мисъл (на латинската правно-политическа терминология), а оттам и за създаването на новата политическа наука през епохата на Ренесанса и Просвещението.

2. Политологията през Средновековието и Ренесанса

Двата основни и вечни полюса на властта и политиката - практическата и идеалистическата, дипломатическата и етическата, държавната и общочовешката - са репрезентативно изведени от емблематичната фигура на Н. Макиавели. За Макиавели над всичко стои силата. За Макиавели, професионален политик, запознат с практическите аспекти на дипломацията, политиката е област, напълно независима от емоциите, морала, без нищо общо с нравствеността. От владетеля се очаква най-висшата и единствена цел на мислите и действията му да е постигането на сила и власт. Стремещт към мощ и разширяването на тази мощ са за Макиавели върховният дълг на лидера, а успехът - негово абсолютно право. В „учебника си по безогледна политика“ формулира принципа, че от властника се очаква да е „проницателен и студен“, безпощаден и безогледен към своя противник - и да преследва с всички средства, простени и непростени, най-големите облаги и предимства за своя народ. За тази цел му е позволено без излишна сантименталност да се отнася към подчинените си като към „материал“, чиито сили и слабости е длъжен да използва умело в свой собствен интерес и в интереса на нацията. Така изказано, мнението акцентно, почти тенденциозно и по инерцията на популярното осветлява онази част от възгледите на Макиавели, които го превръщат в нарицателно. През една друга оптика авторът на „Владетелят“ допуска, че благородните цели в името на държавата, обединението на страната са важните, безспорните доминанти в политиката. Понякога, но не принципно, управляващият може да прибегне до неетични методи, стига те да имат необходимия позитивен резултат.

Двата основни регулатора на общественият живот, според Макиавели безспорно са правото и морала, а като основна разлика може да се посочи нормативно постолитаните изисквания към поведението на управляващите, като при морала те все още не са придобили нормативен характер, доколкото се оперира с фактори като обществено мнение, чувство за дълг и др. Така дефинирайки тези две понятия, в учението на Макиавели се вижда и самият генезис на модерната политическа наука, която изхождаща от моралните наслагвания в обществото, тоест, морала и политиката се взаимно проникват като корелатаи, но от друга страна, съществуват морални норми, които могат да бъдат пренебрегнати заради известни политически цели.

Понятието норма, нормативност е неделимо от ежедневието на хората, през целият си живот човек се стреми да влезе или излезе от определени норми наложени му от семейството, обществото, религията и т.н..Така нормата се явява същност, не отделена от обществения живот, над обществените отношения, органически вплетена в дейността

на хората и изразяваща най-типичните и устойчиви връзки и отношения. Социалната норма е като универсално свойство на общественото битие, изразяващо се в предписание, установен ред, правило, образец и т.н.

Повторяемостта на явленията и събитията е проява на вътрешната закономерност на тяхното развитие. Политическите норми и властта, обаче могат да се фирмират освен като утвърждаване на вече ферментирали морални ценности и социални разбирания, но и като процес на формиране на нормите и на техното осъзнаване и изразяването им в законови системи, а също така и като чисто държавнически-административен акт, представляващ рефлексия относно неспазването на вече постолитаните правови отношения. Очевидно е, че характеризирайки политиката, във възгледите на Макиавели трябва да се откроява от една страна изграждането ѝ като система от норми и от друга страна да се осъзнава ролята на държавата и държавната власт за установяване на нормите и за санкциониране на хората, които не ги спазват.

Политическото съзнание и политическите норми, нравственото съзнание и нравствените норми действат в общото поле на обществените отношения, като изразяват различни техни специфични страни. Сферата на прилагането на политическите отношения, според Макиавели е много широка. Тя включва в себе си субективните намерения, вътрешното съзнание на владетеля, едновременно с това, политиката определя границите на свободата и действията на хората, утвърждава санкциите на наказателните мерки за нарушаването на тези граници, а нравствеността определя цеността на съзнателното доброволно действие на човека, насажда формите в параметрите на доброто и злото, на моралността и аморалността.

Разликата между двете норми от гледна точка на крайният ефект е ясно дефинируема, според Макиавели. Един човек може и да не е нравствен и да непритежава необходимите морални качества, но това от гледна точка на политическите му деяния не го прави виновен; за да бъде такъв тези му вътрешни умонастроения трябва да получат завършен вид в конкретно подсъдим злодеяние. Именно по тази линия трябва да се издават и наказателните санкции, в случай, че лицето е постъпило, неправилно, неумишлено или случайно неговата вина се поставя под съмнение. По същият начин, една политическа постъпка може да се постави под съмнение, в зависимост от нагласата с която се пристъпва към нея, с оглед на крайният резултат за нацията или страната. От изложеното по-горе става ясно, че по съставните моменти в учението на Макиавели отговорността от нравствена и правна гледна точка не се различават съществено една от друга, ако става дума за обикновен човек. За политическия деец, обаче са необходими знания за обективните и субективни моменти, а така също и оправдание за различните му постъпки, когато са в името на нацията или държавата.

Що се отнася до разликата между двете норми, тя се явява в степента на проявление на крайния резултат от дейността на владетеля, който е особено важен фактор в политиката, докато при обикновения човек, то самата наличност на безнравствена постъпка е достатъчен критерий за отхвърляне и без оглед на нейното количествено или качествено измерение.

Така може да се заключи, че Макиавели прави разлика между физическата случайност, невнимателност и зла умисъл, когато става дума за гражданина. Когато става дума за владетеля, обаче съществува неразривна връзка между външният субективен свят и обективната му действителност. В сферата на политическите норми влизат също така на нормите на позволеното поведение на владетеля. Такова поведение обусловено от собственото желание, от собствената воля, подлежи на нравствена оценка. Политиката, според Макиавели се проявява като израз на държавната воля, а нравствеността като израз на общественото мнение, макар и често да се случва те да имат преки допирни точки и да се приливат едно в друго, така много политически деяния същевременно са израз на общественото мнение, а много нравствени норми на свои ред са съвпадат с държавната воля.

Разглеждайки проблема за правните и моралните оценки на политическата власт, откроявайки тяхната специфичност, според Макиавели е необходимо да се отбележи важното обстоятелство, че доближаващото политиката и морала са преди всичко универсалните морални категории добро и зло, намиращи общият си оценъчен критерий в категорията държава -нация.

Николо Макиавели се смята за първия учен на новата политическа наука и за неин създател. Неговите политически възгледи са свързващо звено между античната и съвременната политическа мисъл. Той възстановява метода на Аристотел и развива политологията върху основата на историческия опит и собствените си наблюдения, като разглежда държавата с човешки очи и извежда нейните закони от разума и опита, а не от теологията.

Интересни промени в политическата мисъл настъпват през средновековието. Те се реализират под силното влияние на християнската религия. Според християнската религия Бог е извън видимата природа. Религиозните виждания се разпростират извън сетивния свят на човека. Бог е винаги преди и вън от всякакъв опит.

Християнската революция променя радикално и оценката на политическата дейност. Според религиозните мислители, политиката се отнася за временното и преходното, а не за вечното, духовното и непреходното.

Така поставени проблемите, т.е. че религията има водеща и определяща роля, почти се изключват възможностите за развитие и реализиране на политически идеи. Дълго време през епохата на средновековието християнският морал и религия се превръщат в основен регулатор на човешките отношения. Те са и основни стимули за обществена дейност.

Към края на Средновековието се случва важно събитие в политическия живот на Англия. През 1215 година крал Джон след бунта на феодалите е принуден да подпише “Магна Харта” за регулиране на отношенията между него и поземлените собственици.

“Магна Харта” съдържа 64 члена, които уреждат чрез нормативен документ взаимоотношенията между Църквата, респективно краля и бароните (поземлените собственици). Постепенно тези норми се разпростират и по отношение на останалите граждани, и стават основополагащи за английската правна система за дълъг период от време.

За първи път в “Магна Харта” се записва клауза, че трябва да се спазва стриктно изискването съдебните дела срещу гражданите да се гледат от съд с участието на съдебни заседатели.

Според “Магна Харта”, кралят е длъжен да се съветва с благородниците по всички въпроси, които засягат техните интереси. Няколко века по-късно функциите на контролен орган и на посредник между хората и краля се поема от Парламента.

Началото на нормативното регулиране на взаимоотношенията между хората и управляващите, респективно и в случаите, когато правото да управляваш се предава по наследствен път, се решава с “Магна Харта”. След нея, на един много по-късен етап този въпрос се решава от конституциите на отделните страни.

Може да се обобщи: с развитието на човешката цивилизация са се развили и политическите идеи. Тяхното внедряване в практиката е водило до усъвършенстване на системата за управление. Разбира се, това движение не е праволинейно, т.е. свързано е с постепенно усъвършенстване на управлението от древността та до наши дни се наблюдават приливи и отливи в това движение. И това е било свързано със смяната на системата на управление, което много често е ставало против волята на гражданите.

3. Предмет и задачи на политологията

Политическата дейност е строго специфично явление в живота на обществото. Нейното извършване е обективно обусловено явление. Без нейното извършване е невъзможно съществуването и особено развитието на социума.

В необходимостта от управлението на социума чрез извършване на специфични политически действия са се убедили още в древността. Самото развитие на обществото, в това число и на държавите трябва да бъде подчинено на някаква политическа идея. Нейното реализиране на практика се отразява на формата на управление, т.е. на взаимоотношенията управляващи и управлявани.

Реализирането на всяка политическа идея обикновено има повтарящо се действие. То протича винаги в строго специфични социални и психологически условия. Крайните резултати от дейността зависят както от личностните качества и възможности на лицата, които я извършват, така и от готовността на социалната общност да приеме определени политически идеи и да се съобразява с предявените изисквания и претенции на управляващите.

Политическата дейност има строго специфичен характер и по отношение формите и методите, които се използват. Освен възникването на определени идеи, тя предполага и вземането на специални мерки за привикване на хората с определени изисквания.

Политическата дейност в обществото е нормативно регламентирана, независимо от това дали съответните нормативни актове се приемат или одобряват единодушно от всички.

Политическите дейци много често използват различни средства за привикване на хората към резигнация, т.е. към подчинение.

Реалната практика има изключителна нужда от стабилна информация за процесите и явленията, които съпътстват политическата дейност. Това е особено необходимо за обществено значимите, т.е. за позитивно насочените форми на политическа дейност в обществото.

Разбира се, резултатите от изследванията на политическата дейност могат да бъдат успешно използвани и при организиране на действия за преодоляване или отхвърляне на определена форма на политическа дейност. Резултатите от тези изследвания могат да се използват в практическата дейност както на управляващите, така и на управляваните.

При такава постановка на проблемите, предметът политологията би могъл да се определи както следва: специфичен приложен клон, който се ангажира с изучаване на отделните закономерности, обуславящи политическите взаимоотношения в обществото и практическото реализиране на конкретни политически действия.

Обект на изследване от тази наука са както лицата, ангажирани с политическата дейност, управляващи и управлявани, така и формите и методите, които се използват за реализирането на самата дейност. През последните 2-3- десетилетия на XX в. особено внимание се отделя за изследване на демократичната форма на управление, свързана с все по-широко участие на гражданите в реализирането на политическата дейност.

Към задачите на предмета спадат:

- изследвания на дейността на политическите сили, непосредствено ангажирани с политическа дейност;
- изследвания на социалните процеси, свързани с приемането или с отхвърлянето на определена политическа идеология и съответна форма на управление;
- психологическо изследване по формите и методите, които се използват за постигане на позитивно политическо влияние, или за противодействие на определена политическа идеология и съответна форма на управление;

- дейността на партиите – управляващи и в опозиция са специален обект на психологически изследвания. Такъв обект са и действията на политическия актив и лидерите на партиите.

При научното изследване на политическата дейност взаимно си влияят няколко науки: философия, социология право и психология. От психологическите науки най-силно е влиянието на социалната психология.

Ангажирането на всички тези науки с изследване на политиката и политическата дейност е позволило още в началото да се търсят и изясняват различни аспекти на явлението. Така например:

- философските изследователи са насочили своите усилия към изясняване на произхода, същността и историческите промени в политическата дейност;
- юристите са се интересували от ролята на правните норми и правните институции при реализирането на тази специфична социална дейност. За тях нормален политически живот в една страна не е възможен без наличие на правни знания и стабилна правна подготовка у политическите дейци;
- социолозите са търсили възможности за изследвания на ролята и значението на политическите отношения и политическата дейност за функционирането на социума и за успешното управление на държавите;
- социалните психолози са изследвали влиянието на политическите идеи и на действията на властимащите върху живота и поведението на хората. Специално внимание в своите изследвания са отделяли и на политическите лидери (вождовете), на техния възход и падение.

4. Развитие на политологията през 20 век

През 60-те години на XX в. бихейвиористката “революция” започва да определя развитието на политологията (на политическата наука, както е прието да се нарича тя в западните академични среди). Централният акцент на бихевиоризма, формулиран от учени като Дейвид Ийстън, е развитие на науката за политиката, моделирана по методология на естествените науки. Бихевиоризмът омаловажава идеята за политическата наука, която служи за практическата реформа и образованието на гражданите и дава предимство на идеята за чиста-та наука. Това коренно променя изследователските програми на политическата наука – най-вече чрез въвеждане на системни и количествени методи на анализ. Бихейвиоризмът се обявява от някои

политолози за “сърцевина на методология-та на политическата наука”. Той търси релации между политиката и протичащите извън нея процеси и явления. Повечето научни лидери на бихейвиоризма са личности, образовани като исторически и нормативни теоретици на политика-та. Развитието на емпиричната теория се разглежда като ключ към научни постижения и голяма част от усилията се съсредоточават върху създаването на такава теория. Политическата теория е разделена професионално на три час-ти: историческа, нормативна и емпирична.

Към края на 60-те години на ХХ век, бихейвиоризмът е подложен на критика от различни страни заради позицията му за “чиста наука” и невъзможността да анализира и обърне внимание на неотложните социални и политически въпроси на времето. През 1969 г. Ийстън обявява “нова революция” в политическата наука, една “постбихейвиористична” революция, която поставя поне в началото по-слаб акцент върху научния метод и техниките на изследване и се интересува по-вече от обществените отговорности на научната дисциплина и от политическите проблеми.

Този реконструиран образ на обществената политика в научна-та дисциплина се развива непосредствено през 70-те и 80-те години и е основния-ят образ на тази научна област.

Главният интелектуален конкурент на бихейвиоризма (който губи влияние след 1970 г.) е теорията за рационалния избор, която приема за аксиоми универсалните човешки свойства, присъщи на индивида - рационалността и собствения интерес.

ХХ век може най-общо да се дефинира като период на големи крайности, епоха на идеологии и тези именно различни идеологии формират основните политичес-ки езици, начини на говорене и начини на политическо мислене.

Политологията е наука за политиката, властта и държавата (държавно-то управление). Държавата в продължение на векове е била в центъра на политологичните изследвания. В епохата на глобализация се появяват и други актьори: международни правителствени и неправителствени организации, транснационални корпорации, организации за защита на човешките права, международни благотворителни организации, транснационални женски и екологични движения, организации на международния тероризъм и други нови социални движения. Тази динамика на политическия процес разширява сферата на политическото и поставя въпроса за търсенето на нови парадигми в областта на сравнителната политология.

В най-ново време политологията като академична дисциплина получава силно развитие в САЩ както от гледна точка на организацията, така и от гледна точка на изследователския апарат. В САЩ с нея се занимават близо 10 хиляди учени и преподаватели, които в около три хиляди университети и колежи преподават political science. Курсовете обхващат различни проблемни кръгове: политически теории (включително история на политическите доктрини); политически системи; партии, организирани групи по интереси, обществено мнение; политическо поведение и участие; политическа култура и др. Спецификата на курсовете по political science е, че проблемите на тези тематични групи се разработват и изучават предимно на микроравнище. Голямо внимание се отделя на американското национално правителство и политика, на американските политически идеали и др.